

UMJETNOST KOJA NE UZIMA ZAROBLJENIKE

Redateljski portret Kame Ginkasa

PREMIJERE Prkosan – vjerojatno je riječ kojom bi se najbolje mogao opisati Kama Ginkas, jedan od najzanimljivijih ruskih redatelja na smjeni stoljeća, a taj ga pojam određuje od samog rođenja. Naime, rodio se u litavskom Kaunasu 1941., šest tjedana prije nego su Hitlerove snage okupirale Litvu, što mu je kao Židovu znatno smanjivalo šanse za preživljavanje. Samo je šestero djece preživjelo tragediju u getu Kaunasa – među njima bio je i Ginkas, dijelom zahvaljujući brizi časnih sestara koje su ga u jednom trenutku krile u samostanu. Danas svjetski poznat ruski redatelj umjetnički je rad započeo potkraj šezdesetih, nakon što je 1967. diplomirao u klasi Georgija Tovstonogova, poznatog redatelja i pedagoga. Sve do kraja osamdesetih i perestrojke bio je namjerno marginaliziran zbog po sovjetski režim neugodnih asocijacija u njegovim predstavama, radio je u Rigi, Lenjingradu, Krasnojarsku, da bi se konačno dohvatio Moskve. Od 1988. njegov je rad vezan uz Kazalište mladoga gledatelja u kojemu do danas nastaju njegove najbolje predstave koje su obilježile mnoge svjetske festivale: *Bilješke iz podzemlja*, *K. I. iz Zločina*, *Dama sa psićem*, *Crni Monah*, *Snovi o izgnanstvu*, *Rotšildova violina...*

Kad se povede razgovor o njegovim korijenima i njihovu utjecaju na kazališni rad, svatko tko imalo poznaje ono što radi mora ga upitati tko je zapravo on.

“Ime jednog poglavlja u mojoj knjizi je *Tko sam ja?* Ruski redatelj sam sigurno, rođen u Litvi, ali s jakim židovskim osjećajem i korijenom koji nikako ne mogu izbjeći. Evo, vidite moju gestikulaciju, temperament, vikanje, način na koji sjedim, sve je to židovsko, jednostavno, to je moja priroda, moj naglasak koji se manifestira u svemu što radim. Rođen sam u Litvi i pokupio sam i tamo nešto. Život i moja umjetnost, sve dolazi iz dva

deset godina iskustva života u Litvi, ali sam sljedbenik ruskoga psihološkog teatra na suvremen način. Znam Brooka, učio sam od njega u šezdesetima, napajao sam se Grotovskim, Mejerholjd me zainteresirao za azijski teatar, bavio sam se Vahtangovim, učio sam o *com-mediji dell' arte*, ali sam uvijek predstavnik ruske psihološke teatarske škole, mogu ponekad otići daleko od nje, ali u njoj sam poniknuo i od nje ne mogu pobjeći. Taj snažan doživljaj koji ostavljam moje predstave – barem tako o njima govori kritika – dolazi baš iz ove kombinacije: Židov u srcu, Litavac vizualno, ruska psihološka škola u obrazovanju i europski racionalizam u glavi. Taj me neobičan spoj određuje! Jer, kad bi to bila samo igra kao u Europi, rekli biste: ‘O da, lijepo je i zabavno, čak i smiješno.’ Kad bih radio kao normalan europski teatar, rekli biste: ‘Dira me.’ Kad bi bilo napravljeno kao intelektualni teatar, rekli biste: ‘Da, to je pametna produkcija...’ Moj je umjetnički cilj sve to izmiješati u vašoj glavi, da imate osjećaj kao da vas je netko udario i ne znate što vam se događa. A onda shvatite da niste doista udareni, ali da boli. Pa počnete misliti kako ovo kazalište možda jest intelektualna igra, ali boli. Mislim da bi svaki originalni teatar morao proizvesti taj osjećaj u publici.”

Opčinjen književnim i dramskim klasicima, Ginkas je stvorio kazališnu estetiku koja je naizgled jednostavna, ali istodobno vizualno fascinantna, duhovita koliko i mučna. Dvije bi se odlike toga kazališta mogle odrediti kao tipično Ginkasove: kombinacija užasa i humora te sposobnost da u naizgled najobičnijim situacijama postigne izuzetnu emociju. Njegovo kazalište nikad ne koketira sa zabavom, vrlo je izričit kad govori o tome, ali unatoč tomu, Kazalište mladoga gledatelja nema problema s popunjavanjem svoga gledališta:

“Problem publike s kojim se bori suvremeni teatar nema veze s američkim filmovima i videom, koje za to često optužujemo. Teatar dobiva neku novu publiku koja dolazi u kazalište odmoriti se. Ona se želi zabaviti pa razmišlja: Zašto bih išao u kazalište, tamo me neće zabaviti, mogli bi me još pokušati dirati, uvlačiti u to, što će mi sve to... Vidim da se sve u Rusiji sad pomiče prema tom osjećaju svijeta, postajemo sve sličniji Americi. Tamo se ne ide u teatar da bismo se susreli s problemima, za to imamo psihijatra ili propovjednika, teatar ne služi za probleme. E to je problem koji sad polako dolazi i kod nas u Rusiju. U Europi još uvijek postoji uzak krug ljudi koji idu u kazalište ne da bi bili zabavljeni, idu u kazalište jer žele biti dirnuti umjetnošću. Bojim se, međutim, da je i u Rusiji i u Europi sve manje ljudi koji traže takvo kazalište i to me brine kad govorimo o publici.”

Ginkas, čije produkcije žive i po petnaestak godina i igraju se u stotinama izvedbi, nema rješenja za takvu situaciju, ali se njom i ne opterećuje, nastavlja se baviti svojim kazališnim vizijama. Spada u one ruske redatelje koji stoje po strani od glavnih događanja, trendova i moda što prolaze teatrom i mijenjaju se svakih nekoliko godina. To što je svoj, međutim, čini ga još cjenjenijim u kazališnim krugovima:

“Ne borim se, nisam ratnik, radim ono što osjećam i za što imam potrebu. Nekad sam stvarno sebičan, ali to je tako. Vidim sebe i svoje kazalište kao plakalište i vikalište istodobno. Osjećam se kao da bih vikao i plakao istodobno. Znam, ljudi kažu, zašto plačeš, ako imaš problem otiđi liječniku ili odvjetniku, nemoj vikati i plakati, ali ja znam samo to: vikati i plakati. Očito je, međutim, da postoje ljudi koji žele vidjeti i slušati to moje vikanje i plakanje pa zbog toga dolaze u moje kazalište. Valjda i oni imaju potrebu vikati i plakati pa dolaze ovdje, kako bismo to zajedno radili. Pojedinaac u publici prepoznaje da ima isti problem koji vidi u mojim predstavama i taj osjećaj da nije osamljen u svojoj nesreći, da je to na neki način univerzalno i da ta nesreća čini ljudsko biće neka je vrsta katarze koja im olakšava bivanje. Jer, samo mrtvo tijelo ne osjeća. Ako su vam jedini osjećaji “u uredu sam, s obitelji sam, odmaram se, ništa me ne boli” i to vas čini zadovoljnim, onda ste mrtvo tijelo, mrtvac koji više nije živ, a da to i ne zna.

Kama Ginkas

Uvijek nepredvidljivi Ginkas u stanju je svojoj publici prirediti mnoga iznenađenja, nikad ne znate čime će vas iznenaditi, a ne pati od kompromisa i obzira pa je razgovor s njim sličan gledanju njegovih predstava: Ginkas duboko proživljava sve što govori, on skače, gestikulira, glumi, prijeti, penje se na stolicu, od prvog trenutka udvara mojoj mladoj ruskoj prevoditeljici, a sve kako bi što bolje izrazio ono što želi. Zato, iako sam dobro govori engleski, i traži prevoditelja, kako bi točno definirao i objasnio svoje misli. A engleski govori dobro jer njegove predstave često gostuju po festivalima, u Americi ima već kulturni status, *Rotšildova violina* premijerno je i izvedena preko oceana. Jednom je rekao da ga je formiralo ne kazalište Zapada, nego njegova koncepcija tog kazališta, a ima vrlo originalno tumačenje razlika između dvaju kazališnih svjetova:

“Zapadno je kazalište bitno različito od onog što je teatar u Rusiji, jer je kazalište na zapadu Europe tradicionalno bilo sklonije zabavi, ali je istodobno bilo i racionalnije i intelektualnije od ruskog teatra. Kazalište u Rusiji uvijek je bilo ne samo kazalište nego i crkva, a to se ni danas nije bitno promijenilo. U vrijeme komunizma, kad nije bilo slobode, on je bio mjesto gdje se moglo govoriti slobodno i potpuno se izraziti, a publika je zajedno s Hamletom mogla održati ispovijed. Sa scene se tada čula tajna molitva. Ili se publika mogla smijati na nešto što je bilo zabranjeno. I smijeh i suze bile su tada nešto što ste mogli podijeliti s glumcima, svi su osjećali isto: u kazalištu se može raditi ono što nije dopušteno inače, u životu. Ruski je teatar i u komunističkom vremenu i danas uvijek bio i jest više od teatra. Jednostavno, kazalište i njegova publika u Rusiji nalaze se u istoj vodi, plivamo u istoj vodi, hladnoj ili vreloj, smrzavamo se ili kuhamo, ali smo zajedno. U Europi i Americi klima mora biti savršena i ugodna, nema kuhanja ni smrzavanja, vlažnost je podešena na optimalno, zrak je ugodan. Odlični nam glumci u divnom i ugodnom kazališnom prostoru pokazuju sjajan teatar ozbiljnih i teških misli... Nakon takve predstave na Zapadu o kojem razgovaramo imamo o čemu pričati ili nešto važno promisliti i diskutirati jedni s drugima. Ruski teatar, međutim, uvijek udara u srce i bubrege, naravno istodobno, i definitivno nije ugodan.”

Ginkasovo kazalište spada u onaj dio suvremene umjetnosti za koji bi se ratnim jezikom reklo da “ne uzima zarobljenike”, on uvijek ide do kraja, beskompromis-

no se bavi onim što ga zanima. U kazališnim je vodama još od najranijeg djetinjstva, ali već u srednjoj školi mjesto glumca zamijenio je redateljskim mjestom, njegov prkos nije dopuštao da mu netko govori što treba raditi – on je bio taj koji će odlučivati o tome što rade drugi, barem na sceni. Ali, nikad ne prestaje misliti o publici koja gleda njegove predstave:

“Ja barem na sekundu hoću da to što se događa u drami postane činjenicom, bukvalnom činjenicom života gledatelja i želim da gledatelj osjeća jednaku opasnost kao i onaj na sceni. Hoću da moja predstava za vas kao gledatelja bude opasna, kao padanje s visine, recimo... Znači onaj osjećaj kad padate u snu i užasno ste uplašeni? I onda se najednom probudite i tako ste sretni što ste živi. Eto, to želim izazvati! Zato često kombiniram ono što je zapravo strašno sa smiješnim. Mi uistinu ne znamo što je strašno i što je tragedija, a što ne. Iz vizure Boga mnogo stvari u našim životima samo su smiješne ambicije, a mi patimo jer ih doživljavamo kao užasno ozbiljne stvari. A zapravo su ništa, u najboljem slučaju samo su smiješne iz Božje perspektive. Tko sam ja, ja nekakav Ginkas, redatelj, koji se ljuti jer ste vi sinoć zakasnili na moju predstavu? Ja sam u pravu!!! Zašto se publika smije na krivim mjestima kad sam ja za prava mjesta gdje se treba smijati odredio neka druga? Živciram se zbog gluposti, znam, i netko to odozgor gleda i užasno se dobro zabavlja... Ali to jest život, pojmovi smiješnog i tragičnog mogu i te kako ovisiti o kontekstu i perspektivi...”

I dok je na samom početku svoga rada pokazivao interes za suvremeni dramski tekst, to se zanimanje vrlo brzo pomaknulo prema klasiци. Kama Ginkas danas je je posvećen klasiциma, nikako samo dramskima, Čehov ga čak zanima više kao prozaik nego kao dramatičar, uobličio je u trilogiju tri njegove novele, Dostojevskom se stalno vraća, ne smanjuje mu se ni interes za Bulgakovu, u proznom dijelu njegova opusa. U odluci da režira isključivo klasiку, ništa ga ne može pokolebati:

“Reći ću nešto što je zapravo banalnost: klasiци jesu klasiци jer govore o univerzalnim problemima koji se ne mijenjaju s vremenom. Promijenila se odjeća koju nosimo i frizure na glavama, ali smo ostali isti kao prije 2500 godina. Prije nismo sjedili u udobnim foteljama i nismo pili piće iz limenki, na vanjskom planu dogodilo se puno promjena, ali se u osobi, u ljudskoj jedinki, u egzistencijalnom smislu baš ništa nije promijenilo. Ima-

mo neke nove probleme, recimo s gorivom, naftom, prije 150 godina to nije bio problem. Ali svijet se oduvijek ubija. Kakva razlika u tome što se sad ubija zbog nafte, a prije su to radili zbog lijepe Helene? Stvar je jednako apsurdna, ništa tu nije novo. Nekad smo šetali, sad letimo, ali su problemi isti. Uvijek si, bez obzira u kojem vremenu živiš, ili otac ili sin, ili si voljen ili bi želio biti voljen, nikad ne želiš biti bolestan i umrijeti. Zavidiš drugima i hoćeš vlast, a zapravo nemaš pojma ni zašto si ovdje, zašto postojiš sve te godine, a onda najednom odlaziš, umreš? Što osjećaš? Skupljaš li djevojke ili votke u sebi? Ili možda skupljaš režije nekih predstava na koje onda dođe hrvatski kritičar i kaže ti da su odlične? Sve je apsurd, ali problemi su isti... Što je važno a što nije, zašto živimo? Aleksandar Makedonski došao je do Indije, Džingis-kan vladao je polovinom svijeta! Bili su kraljevi, sad su crvi, a Shakespeare je sve rekao o tome prije 400 godina.”

Nije, međutim, protiv nove drame niti se zalaže da se kazalište bavi isključivo klasičnom. Njegov kazališni interes, osim na samom početku, danas se realizira klasičnijim djelima, najčešće proznim, jer ne voli robovati nikakvoj formi, a zna odlutati i u slikarstvo, *Snovi o izgnanstvu* nadahnuti su Čagallom i njegovim vizijama.

“Neka ljudi pišu, ne treba odustati od pisanja drama. Međutim, a govorim isključivo za sebe, sve što me ne zanima, brine ili uzbuđuje već su napisali Puškin, Čehov, Dostojevski i Shakespeare i oni su jedini autori koje postavljam. Imam studente redatelje, koji su već postavljali ove klasične autore, a sada tražim da postavite suvremeni komad napisan prije nekoliko mjeseci. Suvremenu dramu ne volim i ne razumijem, ali moji studenti moraju znati iskoristiti stvari koje su naučili postavljajući klasiку kako bi mogli postavljati suvremene komade. To sam i ja radio na početku karijere.”

Stalno istražuje granicu, ono što dijeli normalnost od ekscesa, tanku crtu koja dijeli konvencionalnu, umjenu umjetnost od one iskrene i prave. Njegove predstave često balansiraju na granici, dok gledate, recimo, Oksanu Misinu, genijalnu glumicu u njegovoj režiji *K.I. iz Zločina*, koja fascinatno interpretira ludilo Katarine Ivanovne, bojite se gdje tu prestaje gluma, a počinje pravo, dijagnosticirano osobno ludilo. Adam je postao čovjek tek kad je uradio više nego mu je bilo dopušteno, kad je prestupio granicu dopušteno, čime je upoznao ženu, sebe i život, kaže Ginkas:

A. P. Čehov, *Rotšildova violina*, redatelj K. Ginkas

“Baš taj iskorak omogućio je Adamu da postane ljudsko biće i Bog ga je izbacio iz raja. Svi mi danas imamo jednaka ograničenja kao i Adam, ali mnogi od nas rade stvari koje su prekoračenja dopuštenog i propisanog. Zabranjeno nam je ići malim brodom na vesla ili jedra preko oceana, ali ljudi to rade, nije dobro penjati se na vrhove Himalaje zimi, ali i to radimo. I ne radimo to zbog novca, nego da bismo bolje upoznali sebe, iz istih razloga kao Adam i Eva i uz punu svijest da za to možemo biti kažnjeni. Ne znam koliko milijuna ili milijardi ljudi na zemlji živi kao trava, ne znam koliko ih je u postotku, ali ih ima mnogo i mi ih poznajemo i mi to radimo. Upoznati i otkriti sebe, život, pokušati odgovoriti zašto smo ovdje – to nam je svrha. Ako ne postavljamo sebi ova pitanja i ne tražimo odgovore na njih, ako ne prkosimo onomu što nam je naizgled zadano, intelektualno i praktično ne postojimo, ništa smo, nula. Mislim da je upravo zbog tih pitanja i odgovora, zbog te radoznalosti čovjek i stvorio umjetnost i kazalište. Nika-ko da bi se zabavljao!”